

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN TURKISH-ARAB RELATIONS IN THE CENTENARY OF THE TURKISH REPUBLIC

NECMETTİN ACAR

Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mail: necmettinacar@artuklu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-5145>

ABSTRACT

One of the most traumatic events that the Ottoman Empire experienced during World War I was undoubtedly the rebellion launched by Sharif Hussein. During this period when the Ottoman Empire was struggling for its survival, some elements led by Sharif rebelled against the state in cooperation with Britain, leading to the perception of "Arab Betrayal" in Türkiye and a trauma that deeply affected the mental and physical integrity. The fact that the elites who founded the Republic effectively used this trauma to shape the future of the country and to consolidate the secular and pro-Western ideology of the new regime also contributed to the consolidation of "stereotypes" against Arabs. In the 2000s, when the importance of the Middle East in Türkiye's foreign and security policy began to increase, Turkish-Arab relations came back to the agenda. Although the level of relations between Arab countries and Türkiye has improved significantly in recent times, bilateral relations remain at the level of "leader-to-leader relations", which are characterized by the personalities of leaders rather than institutional relations between societies and states. The failure of relations to deepen to the level of inter-community and inter-state relations is largely due to the trauma caused by the Sharif Hussein rebellion and the fact that the Republican elites used this trauma to construct the future of the country.

Keywords: World War I, Arab Revolt, Sharif Hussein, Turkish-Arab Relations

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 23.07.2023

Kabul Tarihi: 16.08.2023

Yayın Tarihi: 15.10.2023

Yayın Sezonu: Temmuz-Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

ACAR Necmettin, (2023). "Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türk-Arap İlişkilerinde Psikolojik Faktörler". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 65. (264-280)

muhafazakardusunce • yıl: 19 - sayı: 65 • Temmuz-Aralık 2023

CUMHURİYETİN YÜZÜNCÜ YILINDA TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİNDE PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

NECMETTİN ACAR

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sürecinde yaşadığı en travmatik olaylardan birisi hiç şüphesiz 1916 yılında Şerif Hüseyin'in başlattığı isyandır. Osmanlı'nın var olma mücadelesi verdiği bu süreçte Şerif ve ona yakın bazı unsurların, İngiltere ile işbirliği halinde devlete isyan etmeleri Türkiye'de "Arap İhaneti" algısına, ruhsal ve fiziksel bütünlüğü derinden etkileyen bir travmaya yol açmıştır. Cumhuriyeti kuran kadronun, ülkenin geleceğini kurgulamak ve yeni rejimin sektüler ve Batı yanlısı ideolojisini kökleştirmek için bu travmayı etkili bir biçimde kullanmış olması da Araplara karşı "kalıp yargıların" pekişmesini sağlamıştır. 2000'li yılların başlarından itibaren Türk güvenlik ve dış politikasında Orta Doğu bölgesinin öncelikli bir alan olarak ön plana çıkmasıyla Türk-Arap ilişkileri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Son dönemde Arap ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin seviyesi önemli ölçüde ilerlemiş olsa da ikili ilişkiler toplumlar ve devletler arası kurumsal ilişki düzeyinden ziyade liderlerin kişiliklerinde ortaya çıkan "liderler arası ilişkiler" düzeyinde kalmaya devam etmektedir. İlişkilerin toplumlar ve devletler arası ilişkiler seviyesine doğru derinleşmemesi önemli ölçüde Şerif Hüseyin isyanının yol açtığı travma ve Cumhuriyet elitlerinin bu travmayı ülkenin geleceğini kurgulamak için kullanmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Arap İsyanı, Şerif Hüseyin, Türk-Arap İlişkileri

Giriş

Orta Doğu bölgesi 2000’li yılların başlarından itibaren Türk dış ve güvenlik politikasında öncelikli bir alan haline gelmeye başlamıştır. Bu değişimde Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin tıkanması, yeni pazar ve yatırım fırsatları arayışı, Irak işgalini takip eden süreçte başta ABD olmak üzere Batı ile gerginleşen ilişkiler ve bölgenin Türkiye ulusal güvenliği için ortaya çıkardığı sorunlar gibi faktörler rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerinin seviyesini yükseltmek için önemli girişimler başlatmıştır. Ancak aradan geçen yaklaşık yirmi yılın sonunda her iki taraf arasındaki ilişkiler hedeflenen seviyenin oldukça uzağında kalmaya devam etmektedir.

2000’li yıllardan itibaren gelişmesi için çok büyük çaba harcanmasına rağmen Türkiye-Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin toplumlar ve devletler arası kurumsal ilişki seviyesinde bir derinlik kazanarak kurumsallaşamaması ve ilişkilerin daha çok liderler arası kişisel ilişkiler seviyesinde ilerlemesi, üzerinde çalışılması gereken önemli bir husustur. Bu çalışmada Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin derinleşmemesi psikolojik bazı faktörler üzerinden analiz edilecektir. Çalışmanın temel iddiası I. Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan Şerif Hüseyin isyanının oluşturduğu travmanın ve Cumhuriyeti kuran kadronun bu travmayı ülkenin geleceğini kurgulamak için etkili bir araç olarak kullanmasının Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin derinleşmemesinin önünde önemli bir psikolojik bariyer teşkil ettiğiidir. İsyanın ortaya çıkardığı travmatik duyguların Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte girilen ulus kimlik inşasında etkili bir biçimde kullanılması güvensizlik algısını beslemiş ve taraflar arasındaki ilişkiler aradan geçen yüz yıllık sürece rağmen istenilen seviyeye doğru derinleşmemiştir.

Çalışma dört bölümden oluşacaktır. İlk olarak siyasi tutum ve davranışlarının politik karar süreçlerinde oluşturduğu etkiyi analiz edebilmek için politik psikolojiye teorik bir bakış atılacaktır. İkinci bölümde Şerif Hüseyin isyanının gerekçeleri ve isyanın Türk siyasi kültüründe oluşturduğu travmaya değinilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye’de ulus kimlik inşasında Şerif Hüseyin isyanının “Arap İhaneti” çerçevesinde kullanılmasına değinilecektir. Son bölümde ise Türkiye-Arap ülkeleri ilişkilerinin kurumsallaşamamasında ve liderler arası ilişkiler şeklinde ilerlemesinde Türk siyasi kültüründe Araplara karşı kökleşen olumsuz duyguların rolüne değinilecektir.

Dış Politika Karar Süreçlerindeki Psikolojik Faktörlere Kuramsal Yaklaşım

Çoğu Batı ülkesi ile toplumsal ve kurumsal düzeyde ilişkiler geliştirmekte zorlanmayan Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerinin toplumsal ve kurumsal düzeye doğru derinleştirme hususunda önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri devletlerin rasyonel birer aktör olduğu ve ulusal çıkarlarını maksimize etmeye yönelik bir dış politika takip ettiklerini varsayar. Ancak Türkiye-Arap ülkeleri ilişkilerinin derinleşmesinde ortaya çıkan zorluklar geleneksel teorilerin varsaydığı bu rasyonalitenin sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin analiz edilmesinde, siyasal tutumlarda bilişsel faktörlerin önemi üzerinde duran psikolojik unsurların anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

Görece yeni bir bilimsel disiplin olan ve literatürde politik psikoloji olarak da ifade edilen siyaset psikolojisi, siyasal davranışın psikolojik nedenlerini ve sonuçlarını inceler (Özer, 2014: 1). Siyaset psikolojisi en dar tanımıyla siyasal davranışı analiz etmek için psikolojiyi kullanan disiplinler arası bir bilimsel disiplindir. Dünyada ve Türkiye’de siyaset psikolojisi disiplininin önde gelen ismi olan Vamık Volkan’a (Volkan, 1993: 4) göre siyaset psikolojisi bireyler ile guruplar ya da milletler arasındaki ilişkileri gözlemleyerek çatışma içerisinde bulunan gurupların motivasyonlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Siyaset psikolojisi bu analizi yaparken ulusal ve uluslararası ilişkilerde davranışların yüzeysel ve görünür sebeplerinden ziyade davranışların altında yatan bilişsel motivasyonlara odaklanır (Çevik, 2009: 15). Dolayısıyla siyaset psikolojisi, siyaset ve psikoloji arasında bir köprü kurarak siyasal davranışı analiz eder (Houghton, 2015: 36). Bu alan öylesine disiplinler arasıdır ki alanı sadece “siyaset psikolojisi” olarak isimlendirmek yanıltıcı olabilir. Çünkü siyaset psikolojisi, siyaset bilimi ve psikolojiye ilaveten sosyoloji, kamu yönetimi, ceza hukuku, antropoloji ve diğer pek çok alandan araştırmacıyı bünyesinde barındırmaktadır (Cottam vd., 2022: xiii; Özer, 2014: 1).

Genel olarak kamuoyu düşüncelerinin, elit bakış açısının ve liderliğin kişisel özelliklerinin hükümet politikaları ve karar süreçleri üzerindeki etkisi siyaset psikolojisi disiplininin temel ilgi alanıdır (Houghton, 2015: 36-37). Disiplinin temel amacı, kullandığı bütüncül analiz yöntemleri ile çeşitli durumlarda ortaya çıkabilecek davranışların anlaşılabilmesini ve öngörülebilmesini kolaylaştıracak genel davranış yasalarını tespit etmektir. Büyük guruplar tarafından oluşturulan ulusların birbirleriyle olan ilişkilerini ele alması

disiplinin uluslararası ilişkiler çalışmaları için yeni açılımlar ortaya çıkarmasını sağlamıştır.

Siyaset psikolojisi disiplininin uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırdığı en anlamlı katkı, insanların kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerine yönelik geleneksel yaklaşıma geliştirdiği güçlü eleştiridir. İnsanların her zaman “rasyonel” aktörler olduğuna yönelik siyaset bilimciler arasında yaygın olan bu ön kabul psikologların yaptıkları çalışmalarda doğrulanamamıştır (Cottam vd., 2022: 1). Siyaset psikolojisi disiplinin önde gelen isimleri, klasik siyaset bilimcilerin iddia ettiği gibi insan davranışlarının rasyonel değil “bilişsel” olduğunu kabul ederler. “Bu nedenle siyasi karar alma süreçlerimizde duygularımızın tamamen dışarıda kaldığı mutlak bir rasyonalite çerçevesi yoktur” (Arıboğan, 2020a: 43). İnsanlar karar verirken çoğu zaman diğer kişiler hakkında hatalı algılara dayanırlar ve kendi davranışlarının sebeplerinin farkında olmazlar. Bu yüzden sıklıkla kendi çıkarlarına, değerlerine ve inançlarına aykırı davranışlar sergilerler (Cottam vd., 2022: 1). Houghton (Houghton, 2015: 44-48), geleneksel teorilerin rasyonel tercihi ön plana çıkardığı “Homo Economicus” yaklaşımını eleştirir. Geleneksel yaklaşıma göre insanlar pür rasyoneldir, tam bilgiye sahiptir, kendi faydasını maksimize etmeye odaklanır, eylemlerin faydasını ve maliyetini hesaba katar ve en fazla yarar sağlayan eylemi tercih eder. Hâlbuki psikolojik yaklaşıma göre insanlar sınırlı rasyoneldir, tam bilgiye sahip değildir, sosyal ve bilişsel faktörlerden beslenir, fayda maksimizasyonu yerine tatmini ön plana çıkarır yani insanlar “Homo Psychologicus” aktörleridir.

İnterdisipliner bir bilgi alanı olan, toplumların ve bireylerin psikolojileri ile siyasal süreçler arasındaki bağlantıyı çözmeye odaklanan siyaset psikolojisi disiplininin tarihi her ne kadar Antik Yunan düşüncesine kadar götürülebilse de modern siyaset psikolojisi disiplini ABD merkezli olarak şekillenmiştir (Houghton, 2015: 38). Siyaset psikolojisinin modern bir bilim dalı olarak ortaya çıkması I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arası dönem denk gelmektedir. Savaşın ortaya çıkardığı irrasyonel siyasal atmosfer, totaliter rejimlerin kuruluşu uluslararası siyasete daha bütüncül bakışı gerektirmiştir (Polat & İkiz, 2015: 22). İlk “sosyal ve politik psikoloji” kürsüsü 1924 yılında Syracuse Üniversitesi’nde kurulmuş ve kürsüde “politik psikoloji” başlıklı ilk dersi sosyal psikolojinin önemli isimlerinden Floyd Allport vermiştir” (Arıboğan, 2020a: 45). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir gelişim sürecine giren siyaset psikolojisine dair literatür “Siyaset Psikolojisi El Kitabı” ve “Siyaset Psikolojisi Dergisi” gibi yayınların ortaya çıkmaya başlamasıyla 1970’li

yıllarda oluşmaya başlamıştır. 1977 yılında siyaset psikolojisinin ana temsil kuruluşu olarak kurulan Uluslararası Siyaset Psikolojisi Topluluğu (ISPP) ise disiplini uluslararası bir niteliğe kavuşturmuştur (Houghton, 2015: 37).

Disiplinin gelişimi aşamaları genellikle üç döneme ayrılarak incelenir. 1940-50 döneminde kişilik çalışmaları ön plana çıkmıştır. Bu dönemde siyaset psikolojisi alanındaki çalışmalar psikanalitik ekseninde yürütüldüğü için alanın baskın isimleri psikanalistler olmuştur. Bu dönemde uluslararası siyaset saldırgan liderin psikolojik motivasyonları analiz edilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. 1960-70 döneminde rasyonel birey varsayımının popülerliğiyle ön plana çıkan siyasi tutum ve oy verme davranışı çalışmaları siyaset psikolojisinin temel ilgi alanı olmuştur. 1980-2000 ise uluslararası siyasette siyasal ideolojilerin karar süreçlerinde ön plana çıktığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. İlk dönemde alanda psikanalistlerin baskın olmasına karşın sonraki iki dönemde ise alanı siyaset bilimciler ve sosyologlar domine etmeye başlamıştır (Houghton, 2015: 49-50; McGuire, 2004: 22-40; Özler, 2014:7; Polat & İkiz, 2015: 26-27). 2000 sonrası dönemde ise terörizmin ve şiddetin psikolojik sebepleri, siyaset psikolojisi alanında çalışan uzmanların ana çalışma alanı haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi uluslararası ilişkileri analiz etmede ortaya çıkan Davranışsalcılık metodolojisinin güçlenmesi siyaset psikolojisini alanda daha etkili bir yaklaşım haline getirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren kimliğin uluslararası ilişkilerde ön plana çıkmaya başlaması ise politik psikoloji disiplinine yeni bir ivme kazanmıştır. Kimliğin biyolojik boyutlarına ilaveten psikolojik ve bilişsel boyutlarının da bulunduğu iddiası siyasi davranışların ana belirleyicisi olan toplumsal kimliği uluslararası ilişkiler alanında daha önemli hale getirmiştir. Son yıllarda siyasal karar süreçlerinde inançların ve bilişsel süreçlerin öneminin kavranmış olması disiplini uluslararası ilişkilere dair analizlerde daha popüler hale getirmiştir.

Toplumların ve büyük grupların kimliklerinin oluşumunda, tarihsel süreçte öteki topluluklarla yaşanan olayların ve tarihsel düşmanlıkların önemli bir yeri bulunmaktadır. Tarihsel süreçte yaşanan bazı olaylar toplumsal hafızada “seçilmiş travma” olarak kaydedilir ve nesilden nesile aktararak yeniden üretilir (Çevik, 2009: 16-18). Volkan'ın tanımlamasına göre; “seçilmiş travma” bir büyük grubun bir çatışma sürecinde başka bir grupça maruz bırakıldığı büyük kayıp, utanç, aşağılanma ve çaresizlik gibi duygulara yol açan olayların sonraki nesillere aktarılarak paylaşılması ve yeniden üretilmesi tahayyülüdür (Volkan, 2001: 87-88). Bu şekilde gerek bireysel düzeyde

gerekse de toplumsal düzeyde seçilmiş travmalar bu acıyı yaşayan büyük gurupların kimliğinin bir parçası, etnik kimliğin en hayati belirleyeni olmaya başlar (Çevik, 2009: 16-18, 53).

Büyük bir grubun yaşadığı ve başka bir grup tarafından yol açılan “seçilmiş travma”nın politikleştirilmesi ise politik liderliğin “kolektif travmayı geleceğin kurgulanmasında bir araç olarak seçmesiyle başlar”(Arıboğan, 2020b: 22). Bize ait olanla olmayan gurubu tanıyıp belirlememize yardımcı olan tarihsel düşmanlıklar, grup bütünlüğünü güçlendirilmek isteyen siyasi liderlik tarafından yeniden canlandırılarak harekete geçirilir (Özler, 2014: 77).

Bu yönüyle Osmanlı'nın yıkılması Mekke, Medine ve Kudüs gibi kutsal beldelerin, Irak'ta bulunan Musul ve Kerkük gibi bölgelerin kaybı ve bölgedeki Türkmenlerin yaşadıkları acılar Türk toplumunun kolektif hafızasında gömülü acıları barındıran ağır bir travma olmuştur. Türkiye tüm bu acıları tolere de edememiştir. Irak ve Suriye sınırının coğrafi koşullar sebebiyle korunmasının zor oluşu, doğal sınır olmayışı ve emperyalist güçler tarafından dayatılmış olması da Türkiye'deki üzüntüyü derinleştirmiştir (Çevik, 2009: 22).

Türkiye'de bu travmanın ortaya çıkmasında I. Dünya Savaşı sürecinde Hicaz bölgesinde Şerif Hüseyin liderliğinde ortaya çıkan isyan önemli bir rol oynamıştır. Uzun yıllar “Kavm-i Necip” (Seçkin Millet) sıfatıyla Osmanlı şemsiyesi altında yaşamış Arapların, devletin savaşta olduğu İngilizlerle işbirliği halinde Osmanlı ordusuna karşı isyan etmesi Türkiye'de bir travmaya yol açmıştır. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla biz ve öteki duygusunu güçlendirerek yeni bir ulus inşa etmek isteyen siyasi liderliğin bu travmayı ülkenin geleceğinin kurgulanmasında bir araç olarak seçmek suretiyle etkili bir biçimde kullanmaya başlaması, Araplara karşı olumsuz “kalp fikirlerin” gelişimini teşvik ederek toplumsal bellekte olumsuz Arap imajını güçlendirmiştir.

Şerif Hüseyin İsyanı ve İsyanın Türk Siyasal Kültüründe ortaya çıkardığı Etki

Suriye ve Lübnan bölgesi 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerinde ortaya çıkan Arap Milliyetçiliği eğilimlerinin merkezi olmuştur. Bölgede milliyetçilik fikirlerinin yoğunlaşmasının temel nedenleri; misyoner okullarının Batılı tarzda sürdürdükleri eğitim faaliyetleri, Avrupa'da Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan ulusçuluk düşüncesinin bölgeye etkileri, Arap dili ve edebiyatının yoğun matbuat faaliyetleri sayesinde

canlandırması ve Lübnanlı göçmenlerin Amerika’da bir müddet yaşadktan sonra geri dönerek orada edindiği tecrübeleri bölgeye taşımalarıdır. Suriye ve Lübnan bölgesinin diğer Arap bölgelerinden farklı olarak Batı ile daha çok ve sıkı irtibat halinde olması ve Doğu-Batı ticarî faaliyetlerinin yürütüldüğü bir merkez olması da milliyetçilik fikrinin bölgede yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmıştır (Soy, 2004: 174-77). Bölgede ortaya çıkan milliyetçilik fikrinin öncülüğünü misyoner okullarında eğitim almış entelektüel kişilerden oluşan Hristiyan Araplar yapmıştır (Bilgenoğlu, 2007: 53-56; Boztemur, 2013: 63-64). Milliyetçilik fikirlerine öncülük yapan Hristiyan Araplar, cemiyetler kurmak yolu ile bağımsızlık söylemlerini dile getirmiş olsalar da Müslüman Araplar arasında Osmanlı’dan ayrılıp bağımsız bir devlet kurma fikri bu aşamada çok fazla rağbet bulmamıştır (Boztemur, 2013: 63-64; Kuran & Steih, 2014:124-25; Zeme, 2020: 101-125).

II. Abdülhamid’in pan-İslamist politikalarla “alternatif bir Arap hilafeti”nin oluşumunu engellemek için önde gelen Arapları üst düzey görevlere ataması, Müslüman Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin gelişimini zayıflatan bir faktör olmuştur. II. Abdülhamid’in 1909’da tahttan indirilmesini takip eden süreçte Araplar arasında milliyetçilik hareketleri çok hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. 1908- 1918 yılları arasında Arapların Osmanlı hükümetinden, Osmanlı sınırları dâhilinde kendi eyaletlerine yönelik otonomi talepleri yoğunlaşmıştır.

İttihatçıların otonomi taleplerine yönelik olumsuz yaklaşımları Araplar arasında bağımsızlık yanlısı fikirlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır (Çiçek, 2012b: 100; Harari, 1962: 106; Zeme, 2020:109-115). Özellikle, İttihatçıların Abdülhamid’in aksine, Pan-İslamizm’den Pan- Turanizm’e geçiş yaparak Türklere imparatorluk içinde öncü bir rol atfetmeleri, devletin dili olan Türkçe’nin kamu hayatının her alanında kullanılması hedefi, sıkı bir merkezîyetçi politika izleyerek imparatorluğu yeniden organize etme girişimleri, Osmanlı idaresi altında yaşayan Arap ileri gelenleri arasında tepkiyle karşılanmış ve İttihatçılar ile Araplar arasında hasmane duyguların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Çiçek, 2012b: 100; Soy, 2004: 184; Zeme, 2020: 112).

Ancak 1916 yılına gelindiğinde ilginç bir gelişme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti’ne karşı Arap siyasi hareketinin entelektüel kadrosu bilhassa Suriye ve Mısır’da oluşmuşken, Osmanlı Devleti’ne yönelik isyanı başlatan isim Mekke emiri Şerif Hüseyin bin Ali olmuştur (Kuran & Steih, 2014: 125; Polat, 2019: 88). İsyanın Hicaz’a kaymasında Cemal Paşa’nın sert tedbirler alarak Suriye’deki ayrılıkçı eğilimleri bertaraf etmesi önemli bir rol oynamıştır

(Çiçek, 2014: 39-64; Polat, 2019: 82-84, 93). Mekke emiri Şerif Hüseyin 5 Haziran 1916 tarihinde İngilizlerden aldığı silah cephane ve para yardımıyla Osmanlı Devleti'ne karşı Medine'de bir isyan başlatmıştır (Polat, 2019: 105). İsyanı meşrulaştırmak için İttihat ve Terakki'nin İslam'a aykırı politikalarını kullanan Şerif Hüseyin, her defasında İstanbul'daki Halife Sultan'a olan bağlılığının altını çizmiştir. Tüm Arapları isyan hareketine dâhil etmek için yayınladığı bildiriye Halife'ye karşı darbe yapan, Kanun-u Esasi'yi uygulayarak Şeriata karşı gelen ve hükümetin İslam'la bağını kopararak küfre sapmış İttihatçılarla her türlü araçla savaşılması gerektiğini vurgulamıştır (Boztemur, 2013: 74).

İsyanın niteliğine ve gelişimine bakıldığında Şerif Hüseyin isyanının toplu bir Arap isyanına dönüşmediği ortadadır. Hatta Arap toplumunda Osmanlı Devleti'ne bu kritik dönemde ihanet etmenin İslami kardeşliğiyle bağdaşmayacağı ve Osmanlı Devleti'yle savaş halinde olan İngiliz ve Fransızların Arap topraklarında yayımlacı emeller besledikleri fikri isyanın toplum bir Arap isyanına dönüşmesini engellemiştir. Savaş sırasında Osmanlı ordusunda azımsanmayacak sayıda gönüllü Arap savaşçıya ilaveten 300 bin Arap'ın farklı cephelerde Osmanlı ordusunda görev yaptığı bilinmektedir (Kuran & Steih, 2014: 128).

Genel olarak Araplar arasında marjinal kalan Şerif Hüseyin isyanının Arap Milliyetçiliği çerçevesinde ele alınması oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü Şerif Hüseyin isyanına sadece bazı aşiret liderleri destek vermiş, Arapların büyük bir kısmı Halife Sultan'ı sadık kalmaya devam etmiştir. Şerif Hüseyin'de isyan fikrini ortaya çıkaran iki temel faktör bulunmaktadır; büyük güçlerin desteği ve İttihatçıların Şerif'i yok edeceğine yönelik endişe. İlk olarak; Şerif'in isyana karar vermesinde McMohan ile sürdürülen temaslar önemli bir rol oynamıştır. İngilizler bu temaslar sırasında Şerif'e Arap topraklarında büyük bir devlet vadetmişlerdir. İkinci olarak; Cemal Paşa'nın Suriye'deki Arap milliyetçisi hareketi yok etmesinden sonra, sıranın kendisine geleceğinin farkında olan Şerif, İttihatçıların merkezileşme politikaları çerçevesinde Osmanlı sistemi içerisinde siyasal hedeflerine varamayacağını, hatta Mekke'deki hâkimiyetinin İttihatçı hükümet tarafından yok edileceğini hissetmiştir. Hicaz'daki otoritesini kaybetme endişesiyle isyan eden Şerif, bu isyan girişimiyle bir tür kendisini koruma refleksi göstermiştir. İsyan sürecinde Şerif, Arapçılığı da sadece bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Şerif Hüseyin isyanının Arap milliyetçiliği hareketiyle fikrinsel bağlantısının oldukça zayıf olduğunu tespit eden konunun uzmanları, bu isyanın Arap

milliyetçiliği literatüründen tümüyle çıkarılması gerektiğini dahi savunmaktadır (Boztemur, 2013: 77-78; Çiçek, 2012a: 173).

Bütün Arapları temsil etmemesi sebebiyle son derece marjinal bir hareket olan Şerif Hüseyin isyanı aynı zamanda Arap vilayetlerinin kaybedilmesinde de sınırlı bir rol oynamıştır “Irak, Filistin, Arabistan’ın Mekke, Taif ve Akabe dışında kalan kısmı ve Suriye’nin Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasında Şerif’in askerî anlamda etkisi oldukça azdır. Irak’ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasında Basra’dan gelen İngiliz ordusu, Suriye’deki Osmanlı idaresinin sona ermesinde ise Mısır’dan hareket eden 200.000 askerlik İngiliz ordusu esas rolü oynamıştır” (Çiçek, 2012a: 179). Bütün bu veriler Şerif’in isyanının İngiliz askeri desteği olmadan son derece etkisiz olduğunu göstermektedir.

İsyanın başlaması I. Dünya Savaşı sürecinde varoluşsal bir mücadelenin içerisinde olan Osmanlı yönetim çevrelerinde ve kamuoyunda derin bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Dönemin gazetelerinde yazılan çok sayıda yazıda Şerif Hüseyin isyanının devletin Cihad-ı Ekber hedefini saptırmak, askeri harekâtın zora sokmak maksatlı bir girişim olduğuna ve Müslüman Araplar arasında bir zümrenin devletin düşmanı olan İngilizlerle işbirliği yapmasının ortaya çıkardığı hayal kırıklıklarına yer verilmiştir. Dönemin Osmanlı matbuatı Şerif’in isyan girişimini “fesat” olarak tanımlamış ve Şerif hakkında şiddetli tenkit yazıları yayınlamıştır (Polat, 2019: 88-107, 109).

Araplar arasında çok küçük bir zümrenin katılımıyla gerçekleşen ve Osmanlı Devleti’nin Arap vilayetlerinin kaybında son derece sınırlı bir etkisi olan Şerif Hüseyin isyanı, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeni iktidar elitleri tarafından bütün Arapları temsil eden milliyetçi bir isyan olarak lanse edilmiştir (Çiçek, 2012a: 171; Kuran & Steih, 2014: 136-37). İsyanın, Cumhuriyet’i kuran kadrolar eliyle sonraki yıllarda “Arap İhaneti” söylemi üzerinden bütün Araplara mal edilmesi, Araplara karşı kalıp yargıların gelişmesine yol açmış ve Türkiye’de Araplara yönelik olumsuz algıların oluşmasında büyük bir paya sahip olmuştur. İsyanın Türkiye’de yol açtığı travma tüm Arapların “düşman İngilizlerle ittifak yaparak Türk ordusunu arkadan vuran hainler” olarak damgalanmasını kolaylaştırmıştır. Sonraki dönemde Şerif Hüseyin isyanı hem Türkiye’de dine karşı uygulanmak istenen reformlarda hem de Türk öznesinin tarih algısında önemli bir yere oturmuştur (Çiçek, 2012a:171).

Cumhuriyet Rejimi Kimliğinin Oluşum Sürecinde “Arap İhaneti” Algısının İnşası

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte devleti kuran kadrolar Şerif Hüseyin isyanının oluşturduğu travmayı genç Cumhuriyet’in ideolojisinin oluşturulmasında ve ülkenin geleceğinin kurgulanmasında pragmatik bir araç olarak kullanmayı seçmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin seküler ideolojisini kökleştirmek için Cumhuriyet elitleri eliyle oluşturulan “Arap ihaneti” algısı Soğuk Savaş sürecinde çoğu Arap devletinin sosyalist bloğa dâhil olmasıyla daha da güçlenmiştir.

İlk olarak; II. Meşrutiyet’le beraber gün yüzüne çıkan iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar özellikle de I. Dünya Savaşı esnasında yaşanan Şerif Hüseyin isyanının Türkiye tarihinin daha sonraki dönemlerinde oluşacak olan Arap algısının şekillenmesinde önemli bir rolü olmuştur. Cumhuriyeti kuran kadro Şerif Hüseyin isyanına tüm Arapların iştirak etmediklerini bildikleri halde isyanı Türk ulus kimliğini oluşturmak ve yeni rejimin Batı yanlısı seküler kimliğini benimsetmek için kullanmışlardır. Arapların I. Dünya Savaşı’nda Türkleri arkadan vuran “hainler” olarak damgalanıp ötekileştirilmesi Türklerin tarih algısının şekillendirilmesinde, Cumhuriyetin radikal Batı yanlısı reformlarının kökleştirilmesinde ve modern Türkiye’de yapılan İslam karşıtı reformların geniş kesimlere benimsetilmesinde araçsal bir işlev görmüştür (Çiçek, 2012a: 181). Cumhuriyeti kuran kadrolar Türklüğün Osmanlı yönetimi altında tarihten silindiğini, Türklüğün yeniden var olabilmesi için yabancı kültürlerden uzaklaşması gerektiğini ve bu uzaklaşmanın da ancak Osmanlı yönetimi altındaki tüm Müslüman milletleri ötekileştirmekle mümkün olabileceğini savunmuşlardır (Sinkaya, 2011: 80-81). Araplar, I. Dünya Savaşı’nda Türkleri arkadan vuran “hainler” olarak damgalanıp ötekileştirilerek bir anlamda Cumhuriyet’i kuran kadro tarafından yeni rejimin radikal-Batıcı ideolojinin çimentosu haline getirilmiştir (Çiçek, 2012a: 181).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren politik liderlik eliyle Türkiye’de Araplara yönelik oluşturulmaya çalışılan olumsuz imaj ve kalıp yargıların oluşum sürecinde eğitim müfredatı ve sinema sektörü önemli bir rol oynamıştır. Örneğin eğitim müfredatı oluşturulurken Türkler’in tarihi Orta Asya’ya dayandırılarak Osmanlı köklerinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır (Mandal, 2022: 16). Müfredatta ise Araplar hakkında, hain, çok pis, erkek egemen, kadınlara değer vermeyen, kız çocukları diri diri toprağa gömen, yağmacı, kan davası güden, medeniyetten uzak ve vahşi bir yaşam süren gibi olumsuz ifadelere sıkça yer verilmiştir (Mandal, 2022: 42). Kurutuluş Savaşı döneminin anlatıldığı müfredatta ise İngilizlerle işbirliği yapan Arapların

“Türkleri arkadan vurması” söylemi yaygın bir biçimde kullanmıştır (Mandal, 2022: 38-40).

Benzer bir durumu Türk sinemasında da görmek mümkündür. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte devletin resmi ideolojisini geniş kesimlere benimsetme misyonu güden Türk sineması, eski düzeni kötülemeyi temel misyon edinmiştir (Lüleci, 2022: 49). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadarki dönemde Türk sineması Araplara yönelik olumsuz bir imajın oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Genellikle Türk sinemasında Araplar kalles, arkadan vuran, üçkâğıtçı, tembel, şehvet düşkünü, çok eşli ve ahlaksız gibi olumsuz sıfatlarla yansıtılmıştır (Lüleci, 2022: 60-67). Türkiye’deki olumsuz Arap algısının canlı tutulmasında ders kitaplarının ve kültürel temsillerin önemli bir rolü olmuştur (Altunışık, 2010: 7).

İkinci olarak; Soğuk Savaş döneminde Suriye, Mısır, Irak ve Libya gibi Arap devletlerinin önemli bir kısmının Sovyet bloğuna dâhil olmasının yol açtığı ideolojik kamplaşma eğilimi (Sinkaya, 2011: 81-83) Cumhuriyet’in inşa ettiği olumsuz Arap imajının Türkiye toplumunda iyice yerleşmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş sürecinde Türkiye Orta Doğu ülkeleri ilişkileri Türkiye’nin Sovyetlerden algıladığı tehdit perspektifinden gelişmiştir. Özellikle 1948 yılında kurulan İsrail devletini Türkiye’nin tanımış olması Arap ülkelerinin Türkiye’ye olan tepkisini artırmıştır (Altunışık, 2010: 8). “Dolayısıyla Türkiye’nin Batı bağlantısına paralel olarak İsrail ile geliştirdiği ilişkileri de Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin seyrini uzun bir süre boyunca olumsuz şekilde etkilemiştir” (Sinkaya, 2011: 83).

Bu dönemde Arap dünyasında yükselen Arap milliyetçiliği ve Batı karşıtı düşünceler de Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkileri ve Türkiye’deki Arap imajını kötü etkilemiştir (Çelik, 2019: 488). Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde Batılı güvenlik yapılanmalarına dâhil olması Batı ile düşmanca ilişkiler geliştiren Orta Doğu ülkelerinde tepkiyle karşılanmış ve Türkiye’nin Orta Doğu’dan dışlanmasına yol açmıştır. Bazı Orta Doğu ülkelerinin PKK’ya verdiği destek ve PKK lideri Abdullah Öcalan’ın uzun yıllar Suriye’de barınması ilişkilerin oldukça gergin seyretmesine yol açmıştır (Sinkaya, 2011: 89).

Arap insanına yönelik algı ve tutumların ölçümlendiği bir araştırma Türk toplumunun genel olarak Araplar hakkında olumsuz kalıp yargılara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada toplumun %65’i Arap erkekleri zevk, sefa ve eğlenceye düşkün, %44’si aşırı dindar ve yobaz, %50’si çalışmaya gerek duymayan, tembel, %45’i Türkleri arkadan hançerleyen, %43’ü

pis bir millet ve %37'si zor zamanlarda güvenemeyeceğimiz bir millet olarak tanımlamıştır. Bu araştırma, Arapların dindar (%51) ve Avrupa ve Amerikalılardan daha iyi (%46) olduğuna dair bazı olumlu kanaatleri ortaya koysa da genel olarak Türk toplumunun Araplara yönelik kanaatlerinin olumsuz olduğunu göstermektedir (Küçükcan, 2022: 159-85).

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden süreçte Cumhuriyet elitlerinin yeni rejimin laik ve Batıcı ideolojisini kökleştirmek ve ülkede dine karşı yaptıkları reformları geniş kesimlere benimsetmek için ürettikleri “Arap ihaneti” algısı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu ülkelerinin sosyalist blokta yer almaları, yükselen Arap milliyetçiliğinin Batı ile geliştirdiği düşmanca ilişkiler ve Türkiye'nin Batılı güvenlik yapılanmalarına dâhil olması Türkiye'deki Arap imajının olumsuz bir biçimde kökleşmesine yol açmıştır.

Geçmiş Mirasının 2000 Sonrası Türk-Arap İlişkilerine Etkisi

2000'li yılların başlarında Orta Doğu bölgesinin Türk dış ve güvenlik politikasındaki öneminde ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Bu dönemde geliştirilen politika Türkiye'nin Osmanlı geçmişiyle barışmasını, tarihsel, kültürel ve ekonomik tüm imkânları kullanarak yakın coğrafyası ile iyi ilişkiler kurmasını esas almıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak “Türkiye, bölge dış güçlerin desteğiyle değil, ancak bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak kendi bölgesel çıkarlarını koruyabilecektir” anlayışı karar vericiler nezdinde yaygın bir kabul görmüştür (Sinkaya, 2011: 93).

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde yeni bir ivmelenme ortaya çıkmıştır. Bunda yeni iktidar elitlerinin İslamcı/muhafazakâr kimliği kadar Türkiye'nin yeni dönemde ulusal çıkarlarının bölge ülkeleri ile yakın ilişkileri zorunlu kılmasının da önemli bir rolü olmuştur. AB adaylık süreci tıkanan, büyüyen ekonomisi için yeni yatırım ve pazar fırsatları arayan ve bölgede liderlik iddiasında bulunarak küresel ve bölgesel siyasetteki rolünü artırmak isteyen Türkiye için Arap ülkeleri ile ilişkiler oldukça önemli hale gelmiştir (Altunışık, 2010: 9-10).

Ancak aradan geçen yirmi yıla rağmen Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde toplumsal ve kurumsal seviyede bir derinleşme ortaya çıkmamıştır. 2020'li yıllarda dahi Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler devletler ve toplumlar arası ilişkilerden ziyade önemli ölçüde liderlerin kişiliklerinden kaynaklanan liderler arası ilişkiler seviyesinde kalmaya devam

etmektedir. Her ne kadar Türkiye, ulusal çıkarını maksimize etmek için Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini liderler arası ilişki modelinden öteye taşıyarak kurumlar ve toplumlar arası ilişkiler haline yükseltme konusunda önemli bir çaba sarf etse de Araplara karşı geçmişte oluşan “kalıp fikirleri” aşmakta çok fazla başarılı olamamıştır.

Son yirmi yılda Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinin seyrine baktığımızda ilişkilerin gelişmesinde de zayıflayıp kopmasında da liderlerin kişiliklerinin ve tercihlerinin birincil derecede rol oynadığını görebiliriz. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında her iki tarafta da dış politika kararlarının güçlü liderler etrafında oluşmasının hiç şüphesiz önemli bir rolü bulunmaktadır. Çoğu Arap devletinin hanedan ya da tek adam rejimleri tarafından yönetilmesine ilaveten 2017 sonrası dönemde Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesiyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan dış politika karar süreçlerini doğrudan şekillendiren bir aktör haline gelmesi ilişkilerin liderler arası seviyede devam etmesine yol açan bir faktör işlevi görmüştür (Doğan, 2022: 1165; Görener & Ucal, 2011: 359; Kesgin, 2020: 57-58).

2013 yılında Türkiye-Mısır ilişkilerinin bozulması, 2016 yılında Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminde bazı Körfez ülkelerinin oynadığı rol, 2017 yılında yaşanan Katar krizinde Türkiye'nin Suudi Arabistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeleri karşısına alma pahasına Katar'ı desteklemesi, 2018 yılında Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğunda işlenen Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrası Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi gibi olaylarda liderlerin kişisel ilişkileri önemli bir rol oynamıştır. Benzer şekilde 2022 yılında Türkiye-Mısır, Türkiye-Suudi Arabistan ve Türkiye-BAE arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde de liderliğin oynadığı rol aşikârdır. Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin seyrini liderlerin birincil derecede etkiliyor olması her iki toplum arasındaki toplumsal ve kurumsal ilişkilerin zayıflığının bir göstergesidir.

Türkiye'de Araplara karşı yaygın olan olumsuz imajın onarılmasında Arap dünyasının devletler ve toplumlar seviyesinde etkili bir kamu diplomasisi yürütmemesi Türk toplumunda Arap dünyasına karşı mevcut şüpheleri kalıcı hale getirmiştir. 2000 sonrası dönemde Türkiye'de Arap kültürü ve dilini tanıtan merkezlerin kurulmaması, bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleşmemesi, iki tarafın sanatçıların ve entelektüellerinin konferanslara, festivallere ya da sergilere katılımının sağlanmaması, teknik kalkınma yardımları, kardeş şehir uygulamaları, sivil toplum kuruluşlarına yönelik destek programları,

bilimsel ve kültürel öğrenci değişim programlarının gerçekleşmemesi ya da yetersiz seviyede gerçekleşmesi Türkiye kamuoyunda olumsuz Arap imajının değişimini engellemiştir. Netice itibariyle kültürel diplomasi olarak da tanımlanabilecek olan Arap ülkelerinin dil, sanat, mutfak vb. kültürel değerlerinin yaygınlaştırılması ve tanınırlığının artırılmasına yönelik çalışmalar ya eksik ya da yetersiz kalmıştır. Bu süreçte eğitim öğretim, basın yayın gibi etkili kanalların işletilmemesi özel olarak da Türkçe yayın yapan televizyon kanallarının yokluğu Türkiye’deki Arap imajına olumlu katkı sağlayacak bir atmosferin gelişimini engellemiştir.

Talip Küçükcan’ın yaptığı araştırmada (Küçükcan, 2022: 186-96) Arap müziği dinliyor musunuz sorusuna katılımcıların, %71,4’ü, Arap edebiyatı (şiiir, roman vs.) okuyor musunuz sorusuna katılımcıların %92,6’sı, Arap sporuyla (basketbol futbol vs.) ilgileniyor musunuz sorusuna katılımcıların %95,8’i Arap kültür ve sanat etkinlikleri hakkında bilginiz var mı sorusuna katılımcıların %92,2’si ve şimdiye kadar bir Arap ile tanıştınız mı sorusuna katılımcıların %69,1’i hayır cevabını vermiştir. Bu araştırma Türk toplumunun kültürel ve sosyolojik açıdan Arap dünyasından oldukça uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

Dış politikada köklü bir dönüşümün sürdürülebilirliği için toplumsal etkileşim her zaman yeterli bir önkoşul olmayabilir. Çünkü bölgedeki devletlerin politik yapısı ve karar süreçleri olumlu gelişen toplumsal etkileşime rağmen devletlerin bir noktada tüm süreci geri çevirebilmelerine olanak vermektedir. Dolayısıyla dış politikada köklü dönüşümünün anahtarı gelişkin kurumsal ilişkilerdir (Altunışık, 2010: 24). Bu açıdan bakıldığında Türkiye ile Arap dünyası arasında kurumsal ilişkilerin seviyesi ile ilgili de önemli sorunlar bulunmaktadır. Aradan geçen uzun zamana rağmen Türk-Arap medyası, akademisyası ve sivil toplumu arasında güçlü ve kurumsallaşmış bağlar kurulamamıştır.

Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin liderler arası ilişkilerden daha öteye taşınmamasında psikolojik faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de son yüzyılda inşa edilen “Arap ihaneti” algısı bugün Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere adeta bir tavan teşkil etmektedir. “Ulus devletler arasında siyasi, sosyal ve kültürel yaklaşımlara dayanan ittifakların oluşmasında “imajlar” ilk anda görülmeyen etkenler arasında sayılabilir.” (Küçükcan, 2022: 5-6). Bu çerçevede özellikle kamuoyunun tercihlerinin dış politikaya dair karar süreçlerinde artan rolü özel bir dikkatle değerlendirilmelidir.

Sonuç

2000 sonrası dönemde Arap ülkeleri ile ilişkiler Türk dış ve güvenlik politikası açısından öncelikli bir alan haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde hem Arap ülkeleri hem de Türkiye ilişkilerini derinleştirme konusunda ciddi bir çaba sarf etmesine rağmen karşılıklı ilişkilerin seviyesi istenilen düzeyin oldukça uzağında kalmıştır. Bugün Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler toplumlar ve devletler arasındaki kurumsallaşmış ilişkilerden ziyade liderler arası ilişkiler şeklinde ilerlemektedir. İlişkilerin devletler ve toplumlar arası kurumsallaşmış bir nitelik kazanmasının önündeki en önemli engellerden birisi hiç şüphesiz psikolojik faktörlerdir. I. Dünya Savaşı sürecinde Hicaz bölgesinde başlayan Şerif Hüseyin isyanının yol açtığı travma ve bu travmanın Cumhuriyeti kuran kadro tarafından ülkenin geleceğinin kurgulanmasında kullanılması Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilere psikolojik bir tavan teşkil etmiştir. Dolayısıyla kamuoyunun siyasi tercihlerinin öneminin arttığı bir süreçte Türkiye’de inşa edilen “Arap ihaneti” algısı ve Araplara karşı geliştirilen “hain” imajı Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinin ve derinleşmesinin önündeki en önemli psikolojik engel olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Altunışık, M. B. (2010). *Arap Dünyasında Türkiye Algısı*. TESEV Dış Politika Analizi Serisi Sayı: 11, Yıl: 2010, 1-34.
- Anboğan, D. Ü. (2020a). “Politik karar, tutum ve davranışlarımızı bireyselden toplumsala uzanan bir yelpazede anlama ve açıklama kılavuzu olarak politik psikoloji”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, 2020, 37-62.
- Anboğan, D. Ü. (2020b). “Bir Politik ‘Anamnesis’ Örneği Olarak Ayasofya’nın İbadete Açılması Meselesi”. *Travmaların gölgesinde politik psikoloji (2. Baskı) içinde (17-47) İstanbul: İnkılap Yayınevi.*
- Bilgenoğlu, A. (2007). *Osmanlı devleti’nde Arap milliyetçi cemiyetleri*. (1. Baskı). İstanbul: Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Boztemur, R. (2013). “Arap İsyanı, 1916-1918/The Arab Revolt, 1916-1918”. *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 272, Yıl: 2011, 61-80.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T., & Dietz, B. (2022). *Introduction to Political Psychology*. London: Routledge.
- Çelik, M. E. (2019). “İkinci Dünya Savaşı Bitiminden Bağdat Paketi’na Geçen Süreçte Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:64, Yıl:2019, 475-497.
- Çevik, A. (2009). *Politik psikoloji*. (4. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.

- Çiçek, M. T. (2012a). "Erken Cumhuriyet dönemi ders kitapları çerçevesinde Türk ulus kimliği inşası ve "Arap ihaneti"". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 32, Yıl: 2012, 169-188.
- Çiçek, M. T. (2012b). "Şerif Hüseyin hareketinin Türk ve Arap ulus-inşa sürecine etkileri". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı: 3, Yıl 2012, 98-111.
- Çiçek, M. T. (2014). *War and state formation in Syria: Cemal Pasha's governorate during World War I, 1914-1917*. London: Routledge.
- Doğan, Z. (2022). "Küresel, Bölgesel ve Ulusal Gelişmeler Bağlamında 2014 Sonrası (Erdoğan Dönemi) Türk Dış Politikası". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, Yıl: 2022, 1155-1182.
- Görener, A. Ş., & Ucal, M. Ş. (2011). "The personality and leadership style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish foreign policy". *Turkish Studies*, Volume: 12, Year: 2011, 357-381.
- Özer, H. (2014). *Siyaset Psikolojisi*. (1. Baskı) Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi Durumlar, Bireyler, Olaylar*. Çev. Prof. Dr. Hüsamettin İnaç/Duygu Şekeroğlu, İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Kesgin, B. (2020). "Turkey's Erdoğan: Leadership style and foreign policy audiences". *Turkish Studies*, Volume: 21, Year: 2020, 56-82.
- Kuran, N., & Steih, A. (2014). "1916 Arap İsyanı'nın Arap Milliyetçi Cemiyetleriyle İlişkisi ve Filistinlilerin Cemiyet ve İsyana Bağlantısı". *Bildiriler Kitabı-III*, Yıl: 2020, 123-138.
- Küçükcan, T. (2022). "Türk Toplumunun Öteki Algısı ve Kamuoyunda Arap İmajı". *Türkiye'de Arap İmajı* (1. Baskı). içinde (83-216). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Lüleci, Y. (2022). "Türk Sinemasında Arap İmajı". *Türkiye'de Arap İmajı* (1. Baskı) içinde (45-83). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Mandal, R. (2022). "Türk Tarih Kitaplarında Araplar". *Türkiye'de Arap İmajı* (1. Baskı) içinde (19-45). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- McGuire, W. J. (2004). "The poly-psy relationship: Three phases of a long affair". *Political psychology* (1. Baskı) içinde (22-32). Psychology Press.
- Özler, H. (2014). *Siyaset psikolojisi*. (1. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Polat, F. Subay, Ö. Ö. (2015). *Çatışma ve uzlaşma bağlamında siyasetin psikolojisi*. (1. Baskı) Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Polat, Ü. G. (2019). *Türk-Arap ilişkileri: Eski eyaletler yeni komşulara dönüşürken, 1914-1923*. (2. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, Sayı: 1, Yıl 2011, 79-100.
- Soy, B. (2004). "Arap milliyetçiliği: Ortaya çıkışından 1918'e kadar". *Bilig*, Sayı: 30, Yıl: 2004, 173-202.
- Volkan, V. D. (1993). *Etnik terörizmin psikolojisi*. (1. Baskı) Ankara: Politik Psikoloji Yayınları.
- Volkan, V. D. (2001). "Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity". *Group Analysis*, Volume: 34, Yera: 2001, 79-97.
- Zeine, Z. N. (2020). *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Çev. Emrah Akbaş. İstanbul: Ark Kitapları..

